

НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЯК СКЛАДОВА ЇХ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Аналізується проблема навчально-професійної мотивації майбутніх педагогів. Визначається психологічний аспект розгляду мотиваційного комплексу особистості через мотивацію навчальної та професійної діяльності. Подано результати дослідження навчальних і професійних мотивів майбутніх педагогів.

Ключові слова: мотивація, мотиви, мотиваційний комплекс особистості, майбутні педагоги, цінності, ціннісно-смыслова сфера.

Постановка проблеми. Функціонування вищої освіти в Україні зазнає чималих труднощів, що зумовлені реаліями сучасного життя – надзвичайною його динамічністю, непередбачуваністю соціально-політичних змін, бурхливим науково-технічним прогресом, глобалізацією. Завданням вищої школи в таких умовах є підготовка висококваліфікованих конкурентоспроможних спеціалістів, здатних не тільки до постійного професійного, але й особистісного вдосконалення. Важливим є виховання особистостей, спроможних відповідати на виклики часу й активно перетворювати і власне життя, і життя суспільства.

Проблема навчально-професійної мотивації нині набуває особливого значення. Саме в ній специфічно виявляються основні моменти взаємодії особистості та суспільства, в якому освітній процес набуває пріоритетного значення. Одним із найважливіших компонентів педагогічної діяльності є мотиваційний комплекс особистості: мотивація навчальної та професійної діяльності, мотивація успіху і боязнь невдачі, фактори привабливості професії для студентів, що навчаються в педагогічному вузі. Правильне виявлення професійних мотивів, інтересів і схильностей є важливим прогностичним чинником задоволеності професією в майбутньому. Ставлення до майбутньої професії, мотиви її вибору є надзвичайно важливими чинниками, що зумовлюють успішність професійного навчання. Тому актуальним є вивчення мотиваційної сфери особистості студентів у навчальній діяльності.

Стан дослідження. Проблема становлення й розвитку мотивації одна з ключових у психологічній науці, про що свідчать наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників. Навчальна мотивація як компонент навчальної діяльності досліджувалася у таких напрямках: онтогенети-

чному (В. Асєєв, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Скрипченко); діяльнісному (М. Алексєєва, Н. Зубалій, А. Маркова, М. Матюхіна, Т. Матіс); дидактичному (Ю. Бабанський, М. Данилов, А. Кузьмінський, Я. Лернер, А. Омеляненко, М. Скаткін, О. Савченко, Г. Щукіна). Проблема професійного вибору та мотивації входила до сфери наукового інтересу таких відомих учених у галузі психології, як С. Ільїн, Г. Крайг, І. Кон, Л. Божович, В. Мерлін, К. Платонов, Е. Клімов, Е. Зеєр.

Водночас сформована система мотивації людини впливає не лише на її поведінкові особливості, але й на якість динамічної характеристики особистості, на структуру особистості людини загалом. Вона визначає загальну спрямованість особистості, прагнення людини, її життєвий шлях, і, звичайно ж, професійну діяльність.

Отож **метою** статті є аналіз мотивів навчально-професійної мотивації майбутніх педагогів, що навчаються у педагогічному коледжі.

Виклад основних положень. Мотив є усвідомленим спонуканням, яке зумовлює цілеспрямовану діяльність. О. Дем'янчук зазначає, що джерело діяльності людини, її мотив, формується в процесі вдосконалення студентами дій, усвідомлених суперечностей, що виникли між пізнавальною потребою і можливістю її задоволення своїми силами. Структурою такого мотиву, на думку вченого, є: спрямованість (мета діяльності індивіда), емоції (престижу, співпереживання, досягнення успіху, допитливості, позитивних емоцій, самостійності, незадоволеності тощо), характер мотиву, характер діяльності. Сукупність і цілеспрямований розвиток цих складових визначає рівень інтересу та зацікавленість особистості обраною професією [2, с. 11]. Можна стверджувати, що активним у професійному навчанні буде той студент, який усвідомлює потребу в знаннях, необхідних у майбутній професійній діяльності, а свою професію усвідомлює, зокрема, як єдине або основне джерело задоволення власних матеріальних і духовних потреб.

Розглядаючи мотивацію навчальної діяльності, підкреслимо, що поняття «мотив» тісно пов'язане з поняттями «мета» і «потреба». У структурі особистості студента вони взаємодіють і отримали назву «мотиваційна сфера». У літературі термін «мотиваційна сфера» охоплює всі види спонукань: усвідомлені (потреби, інтереси, цілі, стимули, мотиви, нахили) і неусвідомлені (прагнення, установки, бажання, інстинкти). Мотивація пронизує всі основні структурні утворення особистості: спрямованість, характер, емоції, здібності, діяльність, психічні процеси [1, с. 28].

Навчальна мотивація є окремим видом мотивації, включеної у діяльність учіння або навчальну діяльність. Вона визначається низкою специфічних для цієї діяльності чинників: освітньою системою, закладом освіти, де відбувається навчальна діяльність; особливостями орга-

нізації освітнього процесу; особливостями суб'єктів навчальної діяльності (вік, стать, інтелектуальний розвиток, здібності, рівень домагань, самооцінка, взаємодія з соціальним оточенням); суб'єктивними особливостями педагога і насамперед системою його ставлення до студента; специфікою навчальної дисципліни. Крім того, навчальна мотивація характеризується складною структурою, пов'язана з рівнем інтелектуального розвитку та характером навчальної діяльності [4–7 та ін.]. А. Маркова підкреслювала ієрархічність її побудови, виокремивши такі компоненти мотивації навчальної діяльності, як потреба у навчанні, мета навчання, цілі, емоції, ставлення та інтерес [8]. Окрім цього, дослідниця виділяє пізнавальні та соціальні мотиви. До пізнавальних мотивів належать: власний розвиток у процесі навчання, діяльність разом з іншими та для інших, пізнання нового, невідомого. Вони орієнтують студента на оволодіння новими знаннями та способами здобуття знань, пов'язаних із навчально-професійною діяльністю і процесом її виконання. До соціальних мотивів входять: розуміння необхідності навчання для подальшого життя, процес навчання як можливість спілкування, заслужити авторитет, схвалення з боку значущих людей, почуття відповідальності за навчання; прагнення добре підготуватись до певної професії.

Стосовно мотивації майбутнього педагога доцільно говорити не стільки про навчальну, а навчально-професійну мотивацію, оскільки вона вже не може прирівнюватися до шкільної навчальної мотивації, тому що тут закладена професійна спрямованість і готовність студента до вирішення професійних завдань. З іншого боку, професійна мотивація студентів ще не відповідає професійній мотивації фахівців, залучених у професійну діяльність [5]. На підставі аналізу наукової літератури можна стверджувати, що мотивація навчально-професійної діяльності – це співвідношення цілей, які студент прагне досягти, і внутрішньої активності його особистості. У навчанні мотивація виражається в прийнятті студентом цілей і завдань навчання як особистісно значущих та необхідних.

Теоретичний аналіз осмислення проблеми мотивації навчальної діяльності дав підстави О. Карповій розглядати мотиваційну сферу особистості у навчальній діяльності як таку, що організована за структурно-рівневим принципом. Мотиваційна сфера є ієрархією п'яти основних рівнів: метасистемного (особистісного), системного (рівень організації мотиваційної сфери як системи), субсистемного (рівень мотиваційних підсистем), компонентного (рівень окремих мотивів) та елементного (рівень окремих складових мотивів) [7].

М. Михаськова у процесі дослідження зробила висновок, що рівень мотивації навчально-педагогічної діяльності як внутрішня спонунка до майбутньої професійної роботи є важливим чинником у форму-

ванні фахової компетентності майбутнього вчителя. Дослідниця відносить мотивацію до ціннісно-орієнтаційного компоненту структури компетентності в цілому. Рівень мотивації навчально-педагогічної діяльності, на думку вченої, дає змогу з'ясувати ступінь готовності студентів до практичної діяльності, активність і зацікавленість суб'єктів навчання, спонукальну причину дій і вчинків майбутніх фахівців [9, с. 11–71].

Є. Ільїн вважає, що на етапі оволодіння професією мотивація, пов'язана з інтересом до професії, виступає як ресурс і передумова, які необхідні для розвитку професіоналізму. Іншими словами, студенту необхідні стійкі професійні мотиви навчальної діяльності і цілком адекватні уявлення про свою майбутню роботу [3, с. 79].

Узагальнюючи представлені вище міркування, варто зазначити, що, виявляючи мотиви, які спрямовують навчально-професійну діяльність майбутнього педагога, слід зважити на пізнавальні мотиви, які визначають прагнення до досконалого володіння знаннями, уміннями й навичками професійної діяльності; на соціальні мотиви, які виявляються в самоствердженні, у виявленні свого соціального статусу у навчанні; на професійних мотивах, які виявляються у прагненні до оволодіння обраною професією.

Вивчаючи умови формування мотивації навчально-професійної діяльності майбутніх педагогів, ми виокремили сукупність факторів, які визначають активність особистості у сфері професійної діяльності та спонукають студентів до освоєння педагогічного мистецтва: ставлення до майбутньої педагогічної діяльності, зацікавленість професійною діяльністю, активність у досягненні навчальних результатів. За наявності цих складових мотивації студенти зазвичай прагнуть до постійного розвитку креативності, спрямованого на отримання нового знання і формування професійно важливих якостей, які є основою фахової компетентності майбутнього педагога.

Здійснивши теоретичний аналіз проблеми мотивації, ми емпірично вивчили навчально-професійну мотивацію студентів, що навчаються у педагогічному коледжі. У ньому взяли участь 93 студенти спеціальності «Початкова освіта». З них 48 осіб – студенти I курсу та 45 – студенти IV курсу.

У дослідженні ми використали методику вивчення мотивів навчальної діяльності студентів у модифікації А.А. Реана, В.А. Якуніна, а також методику К. Замфір у модифікації А.А. Реана «Мотивація професійної діяльності». Методика «Мотивація професійної діяльності» дає змогу визначити тип мотивації та мотиваційний комплекс особистості, що є співвідношенням трьох видів мотивації у професійній діяльності: ВМ (внутрішня мотивація: розуміння корисності праці,

бажання займатися нею, задоволення від процесу та результатів праці), ЗПМ (зовнішня позитивна мотивація: матеріальне стимулювання, кар'єра в роботі, престиж) та ЗНМ (зовнішня негативна мотивація: страх критики, осуду, штрафів). Отже, в основі цієї методики і лежить концепція про внутрішню та зовнішню мотивацію.

У ході констатуючого експерименту з'ясовувалися особливості мотивів навчальної діяльності студентів-майбутніх педагогів 1-х та 4-х курсів (таблиця 1).

Таблиця 1

Ієрархія мотивів навчальної діяльності студентів педагогічного коледжу

№	Мотиви навчальної діяльності	Показники 1 курсу ранг в ієрархії / середнє значення	Показники 4 курсу ранг в ієрархії / середнє значення
1	Стати висококваліфікованим спеціалістом	1 (6,57)	2 (6,26)
2	Отримати диплом	11 (5,73)	3 (6)
3	Успішно продовжити навчання на наступних курсах	7 (5,82)	6 (5,72)
4	Успішно вчитися, здавати екзамени на «добре» та «відмінно»	10 (5,78)	8 (5,2)
5	Постійно отримувати стипендію	15 (5,35)	14 (4,59)
6	Набути глибоких і міцних знань	2 (6,14)	1 (6,37)
7	Бути постійно готовим до занять	13 (5,52)	11 (4,98)
8	Не запускати вивчення предметів навчального циклу	14 (5,51)	13 (4,74)
9	Не відставати від однокурсників	12 (5,69)	16 (4,28)
10	Забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності	3 (6,06)	4 (5,89)
11	Виконувати педагогічні вимоги	6 (5,9)	10 (5)
12	Досягти поваги серед викладачів	4 (5,98)	5 (5,76)
13	Бути прикладом для однокурсників	9 (5,78)	12 (4,87)
14	Отримати похвалу батьків та знайомих	5 (5,92)	9 (5,09)
15	Уникнути осуду та покарання за погане навчання	16 (5,2)	15 (4,37)
16	Отримати інтелектуальне задоволення	8 (5,8)	7 (5,43)

Як видно з представлених у таблиці результатів, домінуючими у першокурсників педагогічного коледжу є такі мотиви: 1) «стати висококваліфікованим спеціалістом», 2) «набути глибоких та міцних знань» та 3) «забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності», що є

ознакою свідомого прагнення отримати знання та оволодіти професійними навичками. Далі у рейтингу опинилися такі цінності: 4) «досягти поваги серед викладачів», 5) «отримати похвалу від батьків та знайомих», що свідчить про спрямованість першокурсників на мотивацію схвалення. Досягти цього, на їхню думку, можна шляхом «виконання педагогічних вимог», щоб «успішно продовжити навчання на наступних курсах». Однак «отримати інтелектуальне задоволення» (пізнавальні інтереси, прагнення розширити власні пізнавальні можливості, задоволення від напруженої й продуктивної розумової роботи, переживання різноманітних інтелектуальних почуттів) для них не є головним, про що свідчить восьма позиція у згаданому рейтингу мотивів. Але саме завдяки цим мотивам у студентів формується стійке позитивне ставлення до навчання. Усі названі мотиви вказують на наявність внутрішньої та зовнішньої позитивної мотивації. Зазначимо, що такий мотив, як «постійно отримувати стипендію», посідає одне з останніх місць серед вибору у студентів, що свідчить про неважливість для них матеріальної винагороди за успішне навчання.

У студентів 4-го курсу педагогічного коледжу значущими мотивами навчальної діяльності є: 1) «набути глибоких та міцних знань», 2) «стати висококваліфікованим спеціалістом», 3) «отримати диплом», 4) «забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності», 5) «досягти поваги серед викладачів», 6) «успішно продовжити навчання на наступних курсах», 7) «отримати інтелектуальне задоволення», 8) «успішно вчитися, здавати екзамени на «добре» та «відмінно»». Серед провідних мотивів навчання згідно з цим переліком, половина є внутрішніми, решта ж мотивів є здебільшого зовнішніми позитивними. Цілком обґрунтованим, на нашу думку, є важливість для 4-го курсу мотиву «отримати диплом», який може мати для них смисл зовнішнього соціального визнання їх як уже фахівців, на відміну від 1-го курсу, де отримання диплому можна розглядати як майбутню мрію, для здійснення якої ще потрібно докласти зусиль.

Особливості мотивації професійної діяльності студентів педагогічного коледжу представлено у таблиці 2.

Таблиця 2

**Особливості мотивації професійної діяльності
у студентів педагогічного коледжу**

Вид мотивації					
ВМ (середнє значення)		ЗПМ (середнє значення)		ЗНМ (середнє значення)	
1 курс	4 курс	1 курс	4 курс	1 курс	4 курс
4, 2396	4,0333	3,5688	3,5489	3,3854	3,2111

Згідно з отриманими результатами дослідження у студентів першокурсників педагогічного коледжу внутрішня мотивація домінує над зовнішньою. Студенти прагнуть отримувати задоволення від самого процесу та результату роботи. Також вони бачать можливість найбільш повної самореалізації саме у педагогічній діяльності. Такий вибір згаданих мотивів зумовлений тим, що чимало студентів підтримують і продовжують родинну традицію учительської праці. В ході бесіди з'ясувалося, що на обрану спеціальність їх надихнули родичі, які саме працюють на педагогічній ниві (мама, бабуся, близькі родичі). А декого надихнули стати на педагогічну стежку їхні шкільні вчителі.

Проте, якщо визначити мотиваційний комплекс студентів (таблиця 3), який є співвідношенням трьох видів мотивації у професійній діяльності, то отримаємо доволі різноманітні результати. Так, лише у 45,8% досліджуваних склався найкращий, оптимальний мотиваційний комплекс: $VM > ЗПМ > ЗНМ$ та $VM = ЗПМ > ЗНМ$. У 14,6% досліджуваних виявлено негативне співвідношення мотивації професійної діяльності: $ЗНМ > VM > ЗПМ$ та $VM = ЗНМ > ЗПМ$. Це вказує на те, що їхня майбутня педагогічна діяльність супроводжується мотивами уникнення критики з боку колег і керівника, бажанням уникнути покарань і неприємностей, які переважають над мотивами, пов'язаними з цінністю самої педагогічної діяльності, а також над зовнішньою позитивною мотивацією. У 39,6% студентів-педагогів визначилися інші мотиваційні комплекси, які є проміжними з точки зору їх ефективності: $VM = ЗНМ > ЗПМ$, $ЗПМ > VM = ЗНМ$, $VM > ЗНМ > ЗПМ$.

Таблиця 3

Особливості мотиваційного комплексу студентів педагогічного коледжу

Мотиваційний комплекс	Показники 1 курсу / %	Показники 4 курсу / %
позитивний	45,8%	37,8%
проміжний	39,6%	44,4%
негативний	14,6%	17,8%

У студентів педагогічного коледжу 4-го курсу теж домінує внутрішня мотивація над зовнішньою.

Отже, упродовж навчання від 1-го до 4-го курсу спостерігається не вельми бажана динаміка вибору мотивів майбутньої професійної діяльності. Зокрема, з першого (45,8%) до четвертого (37,8%) курсу зменшилася кількість студентів із оптимальним, позитивним комплексом. Деякі з них перемістилися до групи студентів із негативним мотиваційним комплексом (з 14,6% на першому курсі до 17,8% на четвертому), а ще інші – до студентів-педагогів, що мають проміжний мотиваційний

комплекс (39,6% – I курс та 44,4% – IV курс). Дещо насторожують такі результати, оскільки збільшився відсоток і негативного, і проміжного мотиваційного комплексу, а позитивна мотивація, навпаки, зменшилася.

У результаті проведеного дослідження виявлено, що у майбутніх педагогів домінує внутрішня мотивація. Вони розуміють, для чого вчать, усвідомлюють користь своєї праці, отримують задоволення від навчання. Проте у мотиваційному комплексі майбутніх педагогів існують деякі розбіжності. Особливо слід зважити на те, чому зменшився відсоток позитивного мотиваційного комплексу та зріс негативний і проміжний мотиваційний комплекс у студентів 4-го курсу. З огляду на це постає необхідність дослідити змістовий бік такої динаміки мотиваційного процесу, з метою її корегування у бажаному напрямі.

Висновки. Мотивація є сукупністю психологічних причин, які зумовлюють поведінку і вчинки людини, їх спрямованість та активність. Мотивація навчально-професійної діяльності студентів є сукупністю мотивів (пізнавальних, соціальних, професійних) та основною причиною зацікавленого ставлення до навчання як основи професійної діяльності. Можна стверджувати, що активним у навчанні буде той студент, що усвідомлює потребу в знаннях, необхідних у майбутній фаховій діяльності, а свою професію усвідомлює, своєю чергою, як єдине або основне джерело задоволення власних матеріальних і духовних потреб. Структура мотивів студента, що формується в період навчання, є стрижнем особистості майбутнього фахівця. Отже, розвиток позитивних навчально-професійних мотивів діяльності – невід’ємна складова процесу формування педагогічної майстерності.

Подальші наукові пошуки будуть спрямовані на визначення зв’язку мотивів навчально-професійної діяльності та ціннісно-сміслових характеристик майбутніх педагогів на етапі їх професіоналізації.

1. Бугрименко А.Г. Внутрішня і зовнішня навчальна мотивація у студентів педагогічного ВНЗ / А.Г. Бугрименко // Психологічна наука і освіта. – 2006. – № 4. – С. 28.

2. Дем’янчук О.Н. Педагогічні основи формування художньо-естетичних інтересів школярів / О.Н. Дем’янчук. – К.: ІЗМН, 1997. – 63 с.

3. Ільїн Є.П. Мотивація і мотиви: підручник / Є.П. Ільїн. – СПб.: Пітер, 2004. – 112 с.

4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с.

5. Кочарян О.С. Структура мотивації навчальної діяльності студентів: навч. посіб. / О.С. Кочарян, Є.В. Фролова, В.М. Павленко. – Х.: Нац. аерокосм. ун-т ім. М.Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2011. – 40 с.

6. Кочарян А.С. Эффективность учебной деятельности студентов: Проблема выбора факторов успешности и мишенной педагогического воздействия /

А.С. Кочарян, Е.В. Фролова, В.Н. Павленко, Н.А. Чичихина // Проблеми емпіричних досліджень у психології. – 2009. – Вип. 2. – С. 379–387.

7. Карпова Е.В. Структура и генезис мотивационной сферы личности в учебной деятельности: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра психол. наук: 19.00.07 / Елена Викторовна Карпова. – Ярославль, 2009. – 51 с.

8. Маркова А.К. Формирование мотивов учения / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.

9. Михаськова М.А. Формування фахової компетентності майбутнього вчителя музики: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / М.А. Михаськова. – К., 2007. – 186 с.

Дуб В.Г., Галян И.М. Учебно-профессиональная мотивация будущих педагогов как составляющая их профессионального становления

Анализируется проблема учебно-профессиональной мотивации будущих педагогов. Рассматривается психологический аспект мотивационного комплекса личности через мотивацию учебной и профессиональной деятельности. Представлены результаты исследования учебных и профессиональных мотивов будущих педагогов.

Ключевые слова: *мотивация, мотивы, мотивационный комплекс личности, будущие педагоги, ценности, ценностно-смысловая сфера.*

Dub V.G., Halyan I.M. Educational-professional motivation of future teachers as a constituent of their professional becoming

The problem of educational-professional motivations of future teachers is analysed. The psychological aspect of personality's motivational complex through the motivation of educational and professional activity is determined. The results of research of educational and professional motives of future teachers are presented.

Key words: *motivation, motives, motivational complex of personality, future teachers, values, value-sensed sphere.*

УДК 37.013.77-048.34

З.Я. Ковальчук

**ОПТИМІЗАЦІЯ ЯК КАТЕГОРІЯ
В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ**

Розкрито категорію оптимізації у психолого-педагогічній літературі, обґрунтовано її значення для навчально-виховного процесу та подано авторське розуміння поняття оптимізації. Виокремлено систему психолого-педагогічних умов для здійснення процесу оптимізації навчання, серед яких форми, методи, прийоми, засоби навчання, постійне і глибоке вивчення психологічних особливостей особистості студента, дотримання принципу наукової організації праці і студента, і викладача та ін.

Ключові слова: *оптимізація навчання, навчально-виховний процес, психолого-педагогічні умови, педагог, ефективність навчання.*